НОВЕ ОРИГІНАЛЬНЕ ВИДАННЯ З ІСТОРІЇ МІНЕРАЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ І ЗДОБУТКІВ МІНЕРАЛОГІЇ В УКРАЇНІ

2019 року вийшла друком монографія "Здобутки мінералогії в Україні. До 100-річчя Геологічної служби України та Національної академії наук України" (автори: Володимир Павлишин, Орест Матковський, Станіслав Довгий. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. 146 с.), в якій розглянуто історію розвитку мінералогічних знань в Україні від часу створення 1918 року Українського геологічного комітету і Української академії наук та висвітлено роль В.І. Лучицького і В.І. Вернадського у їхньому становленні. Стисло охарактеризовано досягнення учених України за понад 100-річний період у регіональній, систематичній і генетичній мінералогії, кристалохімії та фізиці мінералів, мінералогічній кристалографії, біо- та наномінералогії, експериментальній, космічній і прикладній мінералогії, музейній справі, описано всесвітньовідомі мінералогічні наукові школи.

Мінералогія як фундаментальна наука про природну історію мінерального царства продовжує перебувати в центрі уваги науковців України: теоретиків, експериментаторів, практиків. Вона сприяє отриманню знань про мінерал як головне джерело генетичної інформації про процеси мінералогенезу, а також з'ясуванню умов формування корисних копалин у контексті зміцнення незалежної від імпортних джерел мінерально-сировинної бази держави.

Під таким кутом зору й розглянемо наукове видання "Здобутки мінералогії в Україні. До 100-річчя Геологічної служби України та Національної академії наук України", яке привернуло увагу від моменту виходу у світ.

Видання містить, окрім Передмови, Висновків і Літератури, чотири фундаментальні розділи: "Український геологічний комітет і його ключові постаті", "Організація Української академії наук", "Сучасний стан мінералогії в Україні", "Мінералогічні наукові школи". Книгу ілюстровано п'ятьма підсумковими схемами, на яких зведено величезний масив матеріалу видання.

З Передмови довідуємося про доленосну роль Українського геологічного комітету (УГК) та Української академії наук (УАН), створених 100 років тому в Україні, тоді Українській Народній Республіці (УНР), у розвитку науки, освіти, економіки, культури і місце мінералогії в їхній діяльності.

У першому розділі наголошено, що офіційна історія Геологічної служби України розпочалася 1 лютого 1918 р. у формі Українського геологічного комітету (УГК) при Державному секретаріаті торгівлі (Міністерстві торгу та промисловості). УГК народився, сформувався і професійно зміцнів у Київському університеті Святого Володимира. До першого складу УГК, статут і штат якого затвердив уряд УНР, увійшли геологи В.І. Лучицький (директор) і Г.С. Бурєнін, Б.Л. Лічков, В.В. Мокринський та В.В. Різниченко. Влітку 1918 року до нього увійшли І.І. Гінзбург, М.І. Безбородько, К.І. Тимофеєв, В.М. Чирвінський, Ф.П. Швець, М.М. Архангельська, згодом М.І. Ожегова. Наведено детальні життєписи та портрети очільників УГК: В.І. Лучицького (1918—1924). Б.Л. Лічкова (1924—1926), В.В. Різниченка (1927—1928), а також В.М. Чирвінського. Столітню історію розвитку Геологічної служби України диференційовано на понад 20 послідовних етапів: від Українського геологічного комітету (1918) аж до Державної служби геології та надр України (Держгеонадра) Міністерства екології та природних ресурсів України (нині). До речі, останню зміну у керівництві Держгеонадра датовано 06 листопада 2019 р. Незважаючи на неодноразові реорганізації, принципова мета УГК і його правонаступників залишалася винятково важливою — вивчення природних багатств України, шляхів і методів їх оптимального використання. Ця ідея є наріжною у підрозділі, де детально розглянуто роль Геологічної служби України в розвитку мінералогічних досліджень і наголошено, що саме в перше десятиріччя діяльності

УГК закладено основи систематичного вивчення найголовніших корисних копалин, а надалі продовжено спеціалізовані мінералогічні дослідження Українського щита, Криворізького залізорудного басейну, Донбасу, Криму тощо. Всебічному розвитку мінералогії сприяли створені в Геологічній службі України Інститут мінеральних ресурсів, 1956 (1994—2000 — Український державний інститут мінеральних ресурсів, з 2000 — Кримське відділення Українського державного геологорозвідувального інституту (УкрДГРІ) (директори — Ю.Ю. Юрк, С.І. Кирикилиця, Ю.М. Брагін, І.Є. Палкін) та Український науково-дослідний геологорозвідувальний інститут, 1957 (з 1991 — УкрДГРІ) (директори — О.С. Муромцев, В.В. Глушко, В.О. Шакін, М.М. Іванюта, В.О. Федишин, С.В. Гошовський). Слід віддати належне авторам книги: вони не оминули й трагічних подій 30-х років XX ст., коли геологічна наука і практика в Україні зазнали величезних й невиправданих утрат через незаконні репресії. На завершення вказано, що у ДНВП "Геоінформ України" зберігається близько 55 тисяч геологічних звітів, в яких міститься значна мінералогічна інформація, результати не тільки власне мінералогічних, але й петрографічних, геологічних та інших видів досліджень.

У другому розділі розглянуто історію УАН, яка розпочинається з ухвалення гетьманом Павлом Скоропадським 14 листопада 1918 р. "Закону про заснування Української академії наук". Того самого дня було затверджено перший склад УАН з 12 дійсних членів Академії, зокрема по Відділу фізико-математичних наук двох геологів — В.І. Вернадського і П.А. Тутковського. На першому установчому Спільному засіданні УАН 27 листопада 1918 р. головою-президентом за результатами таємного голосування став В.І. Вернадський, неодмінним секретарем — А.Ю. Кримський (одноголосно). Акцентовано на ролі В.І. Вернадського в заснуванні УАН, а також на його пропозиціях щодо мінералогії в системі УАН. Він увів мінералогію до першого проєкту структури майбутньої УАН, запропонував включити Мінералогічний музей і Мінералогічний інститут та кафедру "Прикладна геологія і мінералогія" до переліку установ при Відділі фізико-математичних наук. Мінералогічна концепція, авторитет і наукові праці В.І. Вернадського істотно вплинули на долю мінералогії в Україні. Як приклад, наведено факт створення у Києві понад 50 років тому, практично за настановами ученого, Інституту геохімії і фізики мінералів (ІГФМ) АН УРСР (тепер Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення (ІГМР) ім. М.П. Семененка НАН України). Наголошено, що попри те, що період титанічної праці В.І. Вернадського в Києві у 1918—1919 рр. припав на надзвичайно складні часи: громадянська війна, розруха, зміни урядів, саме за його керівництва були засновані Українська академія наук і перші життєво необхідні Українській державі геологічні осередки.

У значному за обсягом третьому розділі охарактеризовано сучасний стан мінералогії в Україні відповідно до структури мінералогічної науки як сучасного розгалуженого знання про мінерали: регіональна і генетична мінералогія, кристалохімія та фізика мінералів, мінералогічна кристалографія, експериментальна і фізико-хімічна мінералогія, біо- та наномінералогія, космічна та прикладна мінералогія, музейна справа тощо. До них, на думку авторів, треба додати розділи "Нові мінерали" і "Ядерна мінералогія". Тут зібрано дані про захищені докторські дисертації, опубліковані наукові праці, насамперед монографічного плану, навчальні посібники, підручники, вперше описані та встановлені мінерали. Цікавими й пізнавальними є узагальнені дані щодо динаміки відкриття мінералів у надрах України, розподілу мінералів за сингоніями та послідовності кристалографо-мінералогічних кларків для 32 видів симетрії в земній корі та надрах України.

З матеріалів надзвичайно інформативного четвертого розділу випливає, що у другій половині XX ст. в Україні сформувалися чотири всесвітньовідомі мінералогічні наукові школи: регіонально-мінералогічна школа академіка Євгена Лазаренка, термобарогеохімічна школа професора Миколи Єрмакова, кристалохімічна школа академіка Олександра Поваренних, школа з фізики мінералів професорів Івана Матяша, Олексія Платонова, Аркадія Таращана. Перші дві зародилися у Львівському національному університеті імені Івана Франка та офіційно затверджені Міністерством науки і освіти України, дві інші — в ІГФМ АН УРСР. Детально обговорено здобутки наукових шкіл, акцентовано увагу на нерозривності їхніх здобутків та Українського мінералогічного товариства, перелічено прямих й опосередкованих вихованців шкіл.

У Висновках автори виклали власне бачення сучасного стану і проблем мінералогічних досліджень в Україні, наголосивши, що вірять у збереження і зміцнення світового статусу вітчизняної мінералогічної науки.

Поява нового видання з історії мінералогії є своєчасною і потрібною як для фахівців у галузі наук про Землю та інших галузей науки: науковців, викладачів, практиків, аспірантів і студентів, так і для широкого загалу. Воно ґрунтується на багатющому первинному матеріалі: монографіях, статтях, звітах, авторефератах дисертацій, матеріалах наукових заходів тощо. Цей підсумок понад 100-річного періоду розвитку мінералогічних знань і здобутків мінералогії в Україні від часу створення 1918 р. Українського геологічного комітету і Української академії наук є підґрунтям подальшого розвитку в Україні давньої, але вічно юної науки — мінералогії. Власне, у незалежній Українській державі набуває нового звучання геніальний висновок академіка В.І. Вернадського щодо вивчення корисних копалин в аспекті посилення значення мінералогічної науки для прийдешніх поколінь: "*Их изучение* ("полезных ископаемых" — І.Н.) *не может вестись ни одними геологами, ни одними минералогами; нужна работа и тех, и других, а в равной мере и химиков — но все же исследование неизбежно должно вестись на минералогической основе, а не на геологической*" (стаття "Задачи минералогии в нашей стране (1917—1927)").

Книга "Здобутки мінералогії в Україні. До 100-річчя Геологічної служби України та Національної академії наук України" — не лише про мінералогію, вона і про те, як у складних умовах без своєї державності видатні уми України прагнули розвитку науки, суспільства і цивілізації й досягли в цьому значного поступу і прогресу. Саме цим маємо керуватися ми, їхні нащадки, усі ті, від кого залежить стан мінерально-сировинної бази і, відповідно, розвиток мінерально-сировинного комплексу України — основи економічної безпеки держави як визначальної складової її політичної незалежності. У книзі знайде своє і Науковець, і Викладач, і Практик, і Державний діяч, кожен, хто любить Україну, і, за словами Великого Каменяра, здібний "виявляти ту любов не потоками галасливих фраз, а невтомною тихою працею", що й засвідчують автори — Володимир Павлишин, Орест Матковський й Станіслав Довгий — своєю напруженою роботою над цим виданням і власними науковими здобутками в царині мінералогії, до чого вони доклали значних творчих зусиль, у що вклали частинку своєї душі!

І.М. НАУМКО

Надійшла 19.12.2019